

ZAPISKI

KAERTNER HEIMATBUND V LETIH 1935 – 1942

Tone Zorn

Med organizacijami, ki so bile nasprotne slovenski skupnosti na Koroškem v času prve avstrijske republike, gre posebno mesto tako imenovani „Koroški domovinski zvezi“, Kaerntner Heimatbundu (KHB). O njej je bilo že marsikaj napisanega. Tako je znano, da je KHB leta 1924 izšel iz plebiscitnega Kaerntner Heimatdiensta, organizacije, ki so jo 1919. leta ustanovile koroške deželne oblasti in ki naj bi s propagando (pa tudi z drugimi sredstvi) prispevala k proavstrijskemu izidu plebiscita. V vodstvu organizacije so bili sprva zastopani tudi koroški socialni demokrati, vendar so zaradi postopne prevlade nedemokratskih tendenc izstopili iz nje leta 1924. Kaerntner Heimatdienst sedaj celostno ne preide le v roke meščanskega in nacističnega tabora, ampak se tudi preimenuje v Kaerntner Heimatbund. V tridesetih letih organizacija ne sodeluje le z nastopajočim nacizmom, ampak mu je tudi v oporo. Značilno je na primer dejstvo, da je bila „Domovinska hiša“ (Haus der Heimat) v Dobrli vasi, odprta leta 1937, tudi zbirališče takratnih „ilegalnih“ nacistov.

V nasprotju z drugimi organizacijami, ki so bile odpravljene ali pa po priključitvi Avstrije nacistični Nemčiji (po anšlusu), združene z režimskimi, je KHB deloval vsaj še leta 1942, ko je z marcem prenehalo izhajati njegovo glasilo Der Heimatkreis. Zakaj, utegne pojasniti dejstvo, da se je že naslednji mesec začelo „reševanje“ slovenskega koroškega vprašanja s prvim in (zaradi neugodnega poteka vojne, zlasti pa še Stalingrada) tudi zadnjim izselitvenim valom koroških Slovencev. Tako je pač postalo izhajanje glasila Heimatbunda nepotrebno, medtem ko je „narodnostno“ dejavnost še nadalje opravljal celovški obmejni urad NSDAP. Vsekakor pa bo šele dostopnost dokumentacije tega urada pojasnila nadaljnjo usodo „Koroške domovinske zveze“; že danes pa lahko rečemo, da je bil njen aparat dejansko še pred tem vključen v omenjeni „obmejni urad“. To tudi pojasni, zakaj ni bila vse do dosega popolne avstrijske suverenosti leta 1955 obnovljena nekdanja protimanjšinska organizacija, in da je prišlo do ustanovitve (v nekem smislu tudi obnove) slične organizacije šele leta 1957 – in to pod plebiscitnim nazivom Kaerntner Heimatdienst.

V zapisu o KHB se bomo omejili na čas od leta 1935, torej na čas, ki ga dosedanja literatura še ni natančno zajela.¹ Dejstvo je, da se je začela poživljena dejavnost KHB leta 1935, se pravi ob oživljenem delovanju 1934. leta razbite stranke avstrijskih nacistov. V primerjavi s prejšnjim obdobjem je opaziti v tisku KHB tudi poudarjeno nemško noto. Medtem ko je do leta 1934 izhajalo dvojezično (proti koncu pretežno nemško) glasilo KHB Koroška domovina – Kaerntner Heimat, ga 1937. leta nadomesti izključno nemško

1. Gl. Lojze Ude, Po plebiscitu 10. oktobra 1920 – Kaerntner Heimatdienst, Heimatbund, Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, 73-91.

– in takrat tudi programsko glasilo *Der Heimatkreis*. Očitno je tudi, da skuša sedaj ilegalna nacistična stranka nastopati tudi v okviru KHB, čemur naj bi predvsem služile krajevne skupine te organizacije, ki jih prično medtem ustanovljati. Po zgledu plebiscitnih „Domovinskih krožkov“ (*Heimatkreisov*) naj bi po letu 1936 prevzeli „enotno vodeno kulturno delo v Koroški zvestem duhu“ posebni krožki, z istim imenom. Sklep o tem so sprejeli na tako imenovanem „obmejnem zborovanju“ KHB leta 1935; zborovanja se je udeležilo kakih tisoč „različnih“ zastopnikov.

Neposreden vzrok za ustanovitev krožkov naj bi bilo po pisanju *Der Heimatkreis* dejstvo, da se kulturno delovanje landbundovskih² in mladinskih skupin v spremenjenih „državnih in narodnostnopolitičnih razmerah“ (beri: za Schuschniggovega režima) ni več odvijalo tako kakor dotlej.³ Zdi se, da je šlo pri ustanavljanju *Heimatkreisov* v neki meri tudi za kontinuiteto dotedanega delovanja v okviru tistih meščanskih sil, ki so takrat večinsko prehajale v NSDAP. Delovno področje *Heimatkreisov* naj bi bilo predvsem kulturno delovanje v nemškem duhu, za katerim pa so se očrtovale tudi tiste silnice, ki so vodile k vključitvi Avstrije v tretji rajh. Sveti cilj prizadevanj take vrste pa naj bi bila „enotna in varna Koroška“⁴ in to v duhu nemiškega nacionalizma.

Prva naloga *Heimatkreisov* je bila „krajevno izobraževanje“, označeno kot „praktično šolanje za življenje“. Potekalo naj bi kot razna predavanja, igre, nastopi glasbenih skupin in podobno, pri čemer naj bi si *Heimatkreisi* izbrali najustreznejšo obliko. Nadalje naj KHB krajevne skupine „gojile mišljenje“ „domovini zvestega prebivalstva“, namenjeno „enotnosti in svobodi“ Koroške. To je tudi dolžnost vsakogar, ki se prišteva nemštvu. Zanimivo je tudi opozorilo o nalogah *Heimatkreisov* na socialnem področju, pri čemer naj se socialna vprašanja rešujejo skupaj s kulturnim. *Der Heimatkreis* ob tem še opozarja na mladinsko vprašanje na obmejnem področju Koroške: tej mladini mora biti posvečena vsa ljubezen in skrb starejših generacij. Pokazati ji je treba, kdo je Korošec iz kdo se je boril za domovino (v plebiscitnem času).⁵ Naloga KHB je tako „izpeljati“ na južni koroški meji „kulturno mejno varstvo“. Končen cilj tega varstva pa je duhovna krepitev mejnega prebivalstva v nemškem duhu. Sem je vključena tudi mladina, ki „bo kasneje prevzela dediščino naše obmejne dežele“. Geslo o nedeljivi in enotni Koroški pomeni tudi „brazpogojno ohranitev in obrambo naše južne „državne meje“⁶. Še posebej pa je v uvodni številki *Der Heimatkreis*a nakazal poslededeči tajnik KHB Alois Maier–Kaibitsch nalogo zgraditve in večnega varovanja karavanske meje ter jo označil z duhom 10. oktobra 1920. Zanimivo je, da Maier–Kaibitsch leta 1937 ni poznal v današnji koroški politiki tako zlorabljenih „vindišarjev“. Namesto njih piše o južno-koroškem (pač jezikovno slovenskem op.) življu, ki se je „nedvomno“ in iz „lastne volje“ priključilo nemškemu kulturnemu krogu. „Vindišarstvo“ kot tako najdemo v glasilu KHB šele decembra 1937 s povzetkom trditev o „vindišarskemu“ značaju dela južnokoroškega prebivalstva, in še to v povzetku tisto leto izdane knjige Viktorja Miltschinskega *Kaerntens hundertjaehriger Grenzlandkampf*.⁷ Predvsem značilna pa je v prispevku grožnja, da ne bodo „brezdelno gledali“ na morebitno „prodiranje“ nacionalnih Slovencev, ali z drugimi besedami: na prizadevanje manjšine za doseg narodnostne enakopravnosti.

2. Landbund je bila vsenemško usmerjena stranka velikega koroškega kmeta.

3. Prim. *Der Heimatkreis* (DH), 1937, št. 1, 3.

4. Prav tam.

5. Prav tam.

6. DH, 1937, št. 3, 4.

7. DH, 1937, št. 9.

Nakazano dejavnost, pa tudi mrežo Heimatkreisov nakazuje poročilo KHB za leto 1936. Poročilo pravi, da je bil v okviru te organizacije še leta 1935 ustanovljen poseben kulturni referat. Kot prvo nalogo organizacije označuje poročilo „ustvaritev gibčne in žive organizacije, ki bi mogla kot nacionalne manjšinske slovenske organizacije opravljati delo za širok krog nemško mislečega, večinskega prebivalstva“. Delo v tej smeri se je po poročilu pričelo takoj po zborovanju decembra 1935, ki je bilo namenjeno koroški obmejni dejavnosti. Sledilo je ustanavljanje – „s pomočjo različnih zaupnikov“ – posameznih kulturnih delovnih skupin, imenovanih Heimatkreisei. Te skupine naj bi bile „svobodne delovne skupnosti“ pod vodstvom posebnih voditeljev, imenovanih Heimatkreisführerji, ki bi jim bili dodeljeni različni sodelavci ali „skrbniki“. Heimatkreisei so bili neposredno podrejeni KHB, njihove delovne odbore pa je sestavljalo po pet ali šest oseb. Posamezen Heimatkreis naj bi imel 30 do 100 sodelavcev. Heimatkreisführerja „domovinskega krožka“ so po poročilu volili izmed „domovini zvestih“, se pravi tistih, ki se brezpogojno štejejo k nemški kulturi, uživajo široko zaupanje in so „porok za tiste lastnosti, ki so potrebne voditelju večje skupine ljudi“. V celoti je bilo leta 1936 ustanovljeno 35 Heimatkreisov v naslednjih krajih: Humeč, Slovenji Plajberk, Št. Peter na Vašnjah, Šmarkež, Loga vas, Bilčovs, Vovbre, Podgrad (občina Medgorje), Galicija, Svatne, Št. Jakob v Rožu, Sinča vas, Št. Ilj, Bistrica pri Pliberku, Dobrla vas, Bistrica v Rožu, Rožek, Kasaze, Skofiče, Žitara vas, Ždovlje, Sele, Ledince, Sveče, Kostanje, Lipa, Suha, Pliberk, Kotmara vas, Vrba, Brnca, Libeliče in Šmarjeta v Rožu.⁸ Leta 1937 je sledilo ustanavljanje novih skupin v Bajtišah, Grebinju, Št. Štefanu na Zilji, Libučah, Brdu in drugod, 10. maja je bil ustanovljen borovelski Heimatkreis kot osrednji organ KHB za Spodnji Rož (posamezne Heimatkreise pa so ustanovljali tudi na čisto nemškem področju, npr. Dellachu v Ziljski dolini.⁹ V začetku leta 1938 je bilo že 50 Heimatkreisov,¹⁰ med njimi tudi v Maloščah, Diči vasi in Važenberku. KHB je imel 1936 leta tudi lastno igralsko skupino, uporabljal pa je tudi igralske skupine društva nemških koroških rojakov (društvo Die Kaerntner Landsmannschaft).

Posebej velja opozoriti na dejstvo, da je KHB uspelo ponemčiti znani Kristusov pasijon, ki so ga dotlej igrali na Kostanjah v slovensčini. Značilna je navedba poročila, da so dotlej „vindišarski (v pojmu slovenski op.) kmetje večkrat igrali (ta) slovenski“ pasjon (!). Oktobra je KHB skupaj s posameznimi Heimatkreisei pripravila „obmejne“ in plebiscitne proslave, tako pri mostu preko Krke, v Šmarkežu, Žrelcu, Št. Jakobu v Rožu, Galiciji, Bistrici pri Pliberku, Ždovljah in Globasnici. Teh prireditev se je baje udeležilo 5000 oseb, medtem ko si je ogledalo igre kakih 4000.

KHB je leta 1936 pripravil tudi dve zborovanji. Prvo zborovanje vodij Heimatkreisov je bilo v začetku novembra, konec tega meseca pa drugo. Prvega – pričel ga je znani koroški pisatelj slovensko-nemškega rodu J. F. Perkonig – se je udeležilo 90 vodij Heimatkreisov, zaupnikov in njihovih sodelavcev, njegov namen pa je bil, pregledati in oceniti dotedanje delo. Drugega, dvodnevnega in ljudskim plesom namenjenega zborovanja se je udeležilo 80 deklet in fantov iz „jezikovno mešanega področja“. Značilno je, da je tečaj vodil „deželni pooblaščenec“ za ljudske plesne pri zadevni organizaciji režimske Domovinske fronte – Vaterlaendische front (!). V celovškem radiu se je zvrstilo več predavanj, namenjenih vprašanjem južne Koroške, KHB pa je izvedla

8. DH, 1937, št. 2, 4-7.

9. DH, 1937, št. 3, 10-11; št. 4, 13-14.

10. DH, 1938, št. 1, 4.

tudi dve radijski oddaji iz Pliberka in Borovelj; drugo oddajo so prenašale vse avstrijske radijske postaje. Posebej mladini je bila namenjena ustanovitev lutkovnega gledališča, ki je nastopalo tudi po šolah (!). Poleg tega so v več krajih pripravili posebna „otroška slavlja“ (v Št. Ilju, Svečah, Bistrici v Rožu, Št. Petru na Vašinjah, Logi vasi, Zihpoljah, Kotmari vasi, Bilčovsu, Škocijanu, Hodišah in Brnci).¹¹

Eden viškov KHB dejavnosti je bila prav gotovo otvoritev doma te organizacije v Dobrli vasi, že omenjene Haus der Heimat. Gre za dom, ki sta mu po drugi svetovni vojni sledila še nova domova v Miklavčevem in v Pliberku. Vsi trije so še zdaj zbirališče nemško-nacionalnih organizacij. Znano je, da je bila dobrlovaška „domovinska hiša“ tudi zbirališče takratnih „ilegalnih“ južnokoroških nacistov. Otvoritev tega doma je 3. in 4. julija 1937 spremljalo posebno slavlje, ki se ga je poleg pevskih zborov udeležilo še petnajst plesnih skupin iz Roža in Podjune. Sodelovali so tudi društvo koroških nemških rojakov in tako imenovani koroški plebiscitni bojevniki (Abwehrkämpferji). Ob otvoritvi je bila tudi posebna radijska oddaja, ki so jo prenašale vse avstrijske radijske postaje.¹¹

Drugi tak nastop je bil ob odkritju spomenika, posvečenega plebiscitnim bojevnikom, 4. in 5. septembra v Št. Jakobu v Rožu. Kot so ocenile sodne oblasti po drugi svetovni vojni (leta 1947) je imel tudi nacistično obeležje.

Konec leta 1937 ali v začetku 1938 je prišlo tudi do ustanovitve tajnega „organizacijskega sveta“, ki je po pričevanju Der Heimatkreisa „združeval vodilne može“ nacionalističnih organizacij KHB, Kaerntner Landsmannschafti, Deutscher Schulvereina Suedmarke, Deutscher Turnvereina, in nemško-avstrijskega ter avstrijskega planinskega društva. V okviru sveta so bile sprejete smernice o delovanju naštetih društev in organizacij na podlagi „izkušnje dosedanjega narodnostnega dela“, ki naj bi bilo usmerjeno v „smotrno delo v vaških skupnostih (Dorfgemeinschaften). Dogovorjeno je bilo tudi, kako naj se v posameznih krajih „aktivira“ nakazana dejavnost v tem kraju „ene, v drugem druge zveze“.¹³

Že navedena opozorila kažejo na okrepljeno delovanje KHB. To je navzven sicer nastopalo kot kulturna dejavnost, dejansko pa je vsebovalo poteze okrepljenega nemškega nacionalizma, temelječega tudi na prodirajoči ideologiji tretjega rajha. Ni čudno, da je ob koncu leta 1938 sodelovec Der Heimatkreisa ugotovil, da se je v „drugi polovici minulega leta prvič pokazal sad pričetega kulturnega dela“. Povezanost večine delovnih skupin Heimatkreisov je po zatrdilu postala trdnejša, delo resnejše in zavest odgovornosti globlja. In tako stojimo – nadaljuje pisec – v začetku leta 1939 na odločilni preokretnici celotnega dela na obmejnem področju. Poudaril je tudi, da je bilo na zadnjih tečajih in zborovanjih KHB ta duh odločilno ugotovljen; to tudi „odloča... vse bolj trdno tovarštvo in skoraj stoddotno udeležbo nove generacije, v glavnem rojene med letoma 1910 in 1920“. Obe dejstvi da se opazovalcu kažeta kot „obnovitveno gibanje“ v ozjem obmejnem področju; nastavki tega gibanja pa so tako nedvoumni, da so pritegnili celo predstavnike starejših generacij. Med prihodnjimi nalogami KHB (ter krogov za njim) najdemo navedbo o razširitvi celotnega izobraževanja: tudi celotno delo na obmejnem področju se mora razvijati le v duhu „vsenemškega kulturnega življenja“. Člankar

11. GI op. 8.

12. DH, 1937, št. 5, 4-5.

13. DH, 1939, št. 9, 7.

opozarja, da je postala prosveta na obmejnem ozemlju Koroške „militantna“ in „bojevita“ ker da pomeni „ostro ločen blok nemške kulture“ nasproti slovanskemu,¹⁴ torej ne le slovenskemu.

Nakazana „militantnost“ je odmevala tudi v glasilu KHB. Še posebej značilna je v tej smeri naslovna pesem, objavljena v marčni številki Der Heimatkreisa leta 1938, se pravi tik pred anšlusom. V njej beremo o pripravljenosti na (pričakovano op. p.) spremembo ter o propadu „trohnobe“, pri čemer so nedvomno mislili na Schuschniggov sistem ter prvo avstrijsko republiko. Priprave na predstoječo „spremembo“ nakazuje tudi Heimatbundovo zavračanje glasov iz južnega dela koroškega ozemlja, po katerih naj bi v primeru nemške zasedbe Avstrije razdelili Koroško med Jugoslavijo in Italijo.¹⁵ Za usmeritev KHB je zanimivo tudi opozorilo – dodatek Maier-Kaibitschevemu prispevku, ki je govorilo o pomembnosti priključitve Avstrije tretjemu rajhu. Der Heimatkreis ga je pospremil z besedami: „Dosežen je cilj našega življenja“.¹⁶

O dotedanji vlogi KHB v koroškem nemškonacionalnem gibanju na Koroškem nedvomno priča dejstvo, da je bil še marca 1938 vključen v prvo deželno nacistično vlado poslevoedeči tajnik te organizacije Alois Maier-Kaibitsch. Zanimiva je tudi ocena dejavnosti te organizacije, kot jo najdemo aprila 1938 v njenem glasilu. Kulturno delo Heimatbundovo znova označeno kot „militantna prosvetna dejavnost“, o preteklem delu pa izvemo, da so mislili, da bo „stalen boj (s Slovenci op.) trajal leta“. Vodili so ga z vsemi „taktičnimi sredstvi in ukanimi (!)“ in v dveh letih jim je uspelo združiti in „preorati“ celotno plebiscitno ozemlje, z drugimi besedami: povezati južnokoroške nemške nacionaliste tudi v okviru ilegalne nacistične stranke. Ocena med drugim pravi, da so delavci, zajeti v Heimatkreisih, „izpolnili v obmejnem področju Koroške našo nemško obveznost in dolžnost“.¹⁷ Da pa ta, vsaj kar se tiče Slovencev, še zdaleč ni bila izpolnjena, priča že čez mesec dni opozorilo, da cilj še ni dosežen in da bo Der Heimatkreis še nadalje izhajal.¹⁸

Vsekakor je v prvih mesecih po anšlusu delo že omenjenih „vaških skupnosti“ zastalo, in sicer zato, ker so bile „skupnosti“ popolnoma povezane z obnovo nacistične stranke in države. Vsekakor zanimivo opozorilo in priznanje o značaju teh „skupnosti“ in o silah, ki so dotlej stale za njihovimi pobudnicami. Iz Heimatbundiovega glasila tudi izvemo, da so bili pred marcem 1938 „najboljši (koroški) kulturni delavci, kar je samo po sebi umevno“ člani ilegalne nacistične stranke ali njenih organizacij.

Poročilo o takratnem delovanju „vaških skupnosti“ opozarja na njihovo legalizacijo po nacističnem prevzemu oblasti. Sedaj se v njihovem okviru „predvsem povežejo“ Kaerntner Heimatbund ter sodelavci različnih nacističnih organizacij: Kraft durch Freude, Hitlerjugend, nacistična ženska zveza ter mladinska skupina te organizacije. Cilj dejavnosti je po anšlusu ostal isti, „čprav so tu in tam metode dela nekoliko drugačne“. Poročilo označuje tako dopolnjene „vaške skupnosti“ kot „trdno skupnost vseh formacij in organizacij . . . pod vodstvom krajevnega vodje nacistične stranke“. Njihova dejavnost pa naj zaobseže „kulturne zahteve . . . časa, ki so priznale vrednost nemškega ljudstva z

14. DH, 1938, št. 1, 2-3.

15. DH, 1938, št. 3, 2.

16. DH, 1938, št. 4, 6.

17. Gl. op. 16.

18. DH, 1938, št. 5, 5.

vsemi pojavnimi oblikami“, goje naj nemško narodno pesem in ples, prirejajo razne slovesnosti, biti pa morajo „v časih trdega boja našega naroda neomajna in nerazdrobljena hrbtenica“.¹⁹

Novim oblikam dejavnosti KHB, med katere lahko štejemo tudi skupno igralsko skupino KHD in Hitlerjugenda, namenjeno „območju južne Koroške“,²⁰ se je z novim letom 1939 pridružil tudi Der Heimatkreis, ki odtlej izhaja kot skupno glasilo „deželnega vodstva vaških skupnosti in KHB.“²¹ Dne 13. novembra 1938 je bil v Celovcu tudi prvi tečaj za sodelavce „vaških skupnosti“ z območja Roža, ki mu je med 10. in 12. decembrom sledil enak tečaj v dobnovaški „Haus der Heimat“ za območje Podjune. Med govorniki je na obeh tečajih nastopil Alois Maier-Kaibitsch z opozorili na naloge „vaških skupnosti na jezikovno mešanem ozemlju Koroške.“²² Za pisanje Der Heimatkreisa o slovenskem vprašanju pa je značilno, da v njem vse od leta 1937 ne najdemo delitve slovenskega življa na Slovence in na tako imenovane „Windische“. Na politično ozadje take delitve pa kaže že dejstvo, da jo znova najdemo v listu šele junija 1939, se pravi ob takratnem ljudskem štetju, ki je prvo uvedlo za koroške Slovence diskriminacijsko vindišarsko jezikovno in narodnostno kategorijo, sami „vindišarji“ pa so bili tokrat označeni kot „majhen narodnostni drobec“. Gre za članek dr. Franza Koschierja, ki je bil med drugo svetovno vojno med drugim ravnatelj kranjskega učiteljskega ter je zdaj aktiven sodelavec koroških nacionalističnih organizacij, vključenih v Kaerntner Heimatdienst.²³

19. DH, 1939, št. 9, 8.

20. DH, 1939, št. 6, 6-9.

21. DH, 1939, št. 1, 2.

22. Prav tam, 15-16.

23. Prav tam.